

ЕТИЧКИ АСПЕКТ СЛУЖЕЊА ВОЈНОГ РОКА У ЦИВИЛНОЈ СЛУЖБИ

Мр Срећко Кузмановић, потпуковник¹

Право приговарача савести заснива се на основним људским правима и изведено је из слободе мишљења и веровања. Приговор савести представља одбијање учешћа у оним радњама које савест приговарача не одобрава. Када се приговор савести односи на војну службу онда се под тим подразумева одбијање службе војног рока са оружјем из верских, политичких, филозофских, моралних или било којих других разлога. У Европи се за званичан почетак приговора савести узима случај када су 1672, квекери изашли на тргове и јавно рекли краљу Џорџу да не желе да учествују у његовим ратовима. Парламентарна скупштина Савета Европе, 26. јануара 1967, усвојила је Резолуцију 377, у којој је наведено да се то право мора омогућити свим особама које не желе да служе војну обавезу из разлога савести или дубоког уверења. Комисија за људска права Уједињених нација, први пут званично, признала је право на приговор савести 10. марта 1987, у вези с тим апеловала је свим њеним чланицама да га примењују у пракси. Различит је приступ држава према именованој тематици, почев од оних који имају изузетно прецизно уређена законска и подзаконска акта, до оних који су то делимично уредили или уопште нису уредили. Доношењем Уредбе о вршењу војне обавезе која се односи на служење војног рока у цивилној служби (примењује се од 4. новембра 2003.) остварени су сви услови за спровођење права на „приговор савести“ у нашој земљи. Европски биро за приговор савести (EBCO) основан је 1979, ради координације и пружања подршке европским организацијама које се залажу за право приговора савести при служењу војног рока. У вези с тим, на територији Београда спроведен је интервју са приговарачима савести (јул и август 2008) чији је задатак био да се утврде стварни разлози пријављивања приговарача савести за служење војног рока у цивилној служби. Већина приговарача савести наводили су разлоге који се могу квалификовати као успели покушај обмане комисије за регрутацију.

Кључне речи: *приговор савести, војни рок, цивилна служба, служење војног рока у цивилној служби, интервју, невладине организације, етички аспект.*

¹ Аутор је запослен у Војној академији, Београд.

Увод

Приговор савести представља одбијање учешћа у оним радњама које савест приговарача не одобрава. Иако се најчешће односи на војну службу, постоје и друге врсте приговора савести као што је покрет за забрану експеримената над животињама или покрет против ношења крзнених бунди. Када се приговор савести односи на војну службу онда се под тим подразумева одбијање служења војног рока са оружјем из верских, филозофских, моралних, политичких или било којих других разлога, чији би слободни или присилни пристанак због таквог личног избора имао за последицу грижу савести. Право приговарача савести заснива се на основним људским правима и изведено је из слободе мишљења и веровања. Приговарачи савести својим актом неслужења војног рока са оружјем, у ствари, одбијају да учествују у припремама и извођењу борбених дејстава.

У најширем смислу, под приговором савести може се подразумевати сукоб савести појединаца са обавезама које му намеће право заједнице да обави нешто што се противи његовим убеђењима.² Право убеђења лица које се позива на приговор савести најјачи је основ тог облика људских права. Убеђење је суштина система људских права као и став да је човек самостално, рационално и независно биће и да је слободно да самостално мисли, стиче своја убеђења и мења их и не сме да буде кажњаван и узнемираван због садржаја својих мисли, док су у границама непредузимања активности, које су управљене на угрожавање заједнице у којој живи или жели да живи.³

Приговор савести је сличан са пацифизмом, антимилитаризмом и ненасиљем, али ти појмови нису синоними. Пацифизам је покрет за обезбеђење мира међу народима, тежња да се рат искључи и онемогући као средство за решавање међународних спорова. Антимилитаризам произлази из веровања да се већина ратова води у интересу владајуће класе, док је ненасиље морална филозофија која проповеда одбацивање насиља као средства за постизање личних, друштвених и политичких циљева. Оно се заснива на премиси да насиље рађа друго насиље и да се једино доследним спровођењем ненасиља излази из тог круга. Ненасиље се популарно назива „гандизам“ и инспирисало је многобројне мировне покрете широм света. Поред религијских разлога, пацифизам и филозофија ненасиља најчешћи су инспиратори приговарача савести.

² Димитријевић, В., Пауновић, М.: *Људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997, стр. 308.

³ Јончић, В.: „Приговор савести на обавезно служење војног рока у СЦГ“, *Војно дело*, бр. 1, Београд, 2004, стр. 55.

Приговор савести и његов развој

Са развојем примитивних заједница примећују се први примери приговора савести. Стари ескимима су имали неписано правило да када су две стране у сукобу, било који појединац који не жели да учествује у сукобу требао је само да намаже лице чађу, након чега би могао несметано да се креће и бави другим свакодневним пословима. Почетак модерног пацифизма датира из времена реформације (16. век), која је означила победу тек рођене модерне државе над католичком црквом. Многи радикални реформисти у Швајцарској, Немачкој и Холандији, који су постали познати као анабаптисти позвали су, за разлику од Лутера, на повратак учењима Исуса. Они се нису бавили политиком, одбијали су да носе оружје или служе као полицајци, уздржавали су се од било каквих правних тужби и давања заклетви и одбијали су да признају постојеће законе о својини. Једна група – хутерити, настављали су да оснивају комунистичке заједнице, од којих 150 још увек постоје у САД и Канади. Изложени оштрим критикама због јереси, многе групе су се ујединиле под вођством Менона Симонса (1492–1559) и његових менонита, под којим називом су и данас познати.

Пуританци – окупили су се око Џорџа Фокса у Енглеској средином 17. века и оформили су Друштво пријатеља или квекере. Они су 1661, издали Декларацију која постаје основа њиховог „Мировног завета“, који јасно говори: „Све крваве Принципе и Праксе ми потпуно одбацујемо, са свим оним ратовима и борбама и биткама са било којим оружјем, за било какав циљ или из било каквог разлога“. У Европи се за званичан почетак приговора савести узима случај када су 15. маја 1672, квекери изашли на тргове и краљу Џорџу јавно рекли да не желе да учествују у његовим ратовима. Тако је 15. мај постао међународни Дан приговора савести. Црногорски краљ Никола омогућавао је својим ратницима да ако било ко од њих остане без жене – не иде у рат, већ остаје у кући и брине о својој нејачи. Наполеон је имао разумевања према припадницима верских заједница којима вера забрањује учешће у било каквом облику насиља и омогућавао је да буду изостављени од регрутације. У Првом светском рату било је око осамдесет хиљада приговараца савести, док је 1939, преко сто хиљада чланова британске Уније мировног завета (*Peace Pledge Union*) потписало декларацију у којој одбацују рат, односно неће га директно и индиректно подржавати нити одобравати. Крајем шездесетих година прошлог века 16 држава од укупно стотину четрдесет имало је законске одредбе о приговору савести на војну службу, а број тих земаља се сваким даном све више повећавао. Године 1965. *Amnesty International* захтевао је да се право на приговор савести изведе из права на слободу савести, мишљења и веровања (члан 9, Европске конвенције о људским правима), парламентарна скупштина Савета Европе, 26. јануара

1967. усвојила је Резолуцију 377, у којој је наведено да се свим особама које не желе да служе војну обавезу из дубоког уверења (религијског, филозофског, моралног) ово право мора омогућити. Комисија за људска права Уједињених нација први пут, званично, признала је право на приговор савести 10. марта 1987. и апеловала је свим њеним чланицама да га примењују у пракси.

Синтагма „приговор савести“, у српском језику не представља најпрецизније и недвосмислено објашњење њеног значења. Први проблем – да ли она подразумева да се човек обраћа савести или је обрнут случај, што нас наводи на закључак да она има двосмислено значење. Иван Иљин сматра да су безуспешни покушаји човека да се критички односи према савести и да се огађује од њеног гласа, на основу чега може да се закључи да се под „приговором савести“ подразумева акт обраћања савести човеку, тражећи од њега да буде савршен, одговоран, праведан и објективан, подстичући га да се не повинује законима и моралним нормама из користољубља и страха, већ да то буде његов искрени акт унутрашњег самоослобађања.⁴ Други проблем, одбијање учешћа у оним радњама које савест особе не одобрава, „приговор“ није спојив са речју „савест“. Ако би те две речи спојили у једну целину с јединственим значењем (синтагма) онда би савест опомињала особу која одбија служење војног рока са оружјем да то није његов најбољи избор са становишта безбедности домовине и да није у складу са нашим традиционалним односом према војсци као институцији и са важећим моралним нормама. Пошто се пројектована очекивања у трагању за адекватним термином који описује особу која одбија учешће у оним радњама које савест те особе не одобрава, не поклапају – нисмо се помакли од почетка. Решење је у осмишљавању сасвим новог израза који има поменуто значење (рецимо „савесници“ односно „савесник“) или да се таква појава описује као „лица којима савест не дозвољава служење војног рока са оружјем“.

Приговор савести и ситуација у свету

Различит је приступ држава према овом питању, од оних држава које имају изузетно прецизно уређена законска и подзаконска акта, до оних који су то делимично уредили или уопште нису уредили. Неке државе имају либералан однос према служењу војног рока у цивилној служби што је резултирало релативно високим процентом пријављених приговарача савести (10–40%), као на пример у Немачкој, Шпанији, Шведској, Хрватској или Словенији. У складу са немачким Законом о цивилним службама из 1995, ци-

⁴ Види: Иљин, И.: *Пут духовне обнове*, Логос-Ант, Београд, 1998, стр. 63.

вилно служење војног рока обавља се изван војних јединица и регулише се преко Министарства за омладину, породицу, жене и здравље у чијем саставу је Савезни уред за цивилно служење. Оно траје тринаест месеци и обавља се у болницама, социјалним установама и невладиним организацијама. Такође, признато је право регулисања алтернативне службе лицима која су најмање петнаест месеци у иностранству обављала добровољни социјални рад за неку признату међународну организацију, као и право Јеховиних сведока да одбију алтернативно служење уз обавезу да двадесет и пет месеци раде у некој здравственој установи. Такође, Шпанија има један од најлибералнијих нормативних регулатива за поменућу област. Они су донели закон према којем сваки приговарач савести који због евентуалне попуњености институција у којима се може служити војни рок у цивилној служби, чека дуже од осамнаест месеци – ослобођен је војне обавезе. Међутим, и у Шпанији су тотални приговарачи савести (одбијају и цивилно да служе војни рок), све до укидања војне обавезе 1. јануара 2002, одлазили на двогодишње затворске казне. Иако је Словенија била једна од највећих критичара класичног служења војног рока она је 1991. признала право на приговор савести, чије служење траје исто као и служење редовног војног рока. Због чињенице да се у Словенији приговор савести може изабрати и током служења војног рока, али важи и за припаднике резервног састава, њихов број је нагло порастао (од 264 регрута у 1995. години, до 1937 заинтересованих лица за цивилно служење у 1998. години). Нагло повећање броја оних који су се изјаснили да имају приговор савести, имало је за последицу мањак фирми у којима се може остварити њихово право. Од 47 институција које омогућавају цивилно служење војног рока налазе се Ватрогасни завод, Каритас, центри за оспособљавање инвалида, али и Студентски сервис, Млади извиђач, Институт Јозеф Стефан, црквена гимназија и друго. Из тог разлога словеначки парламентарни Одбор за одбрану 1999, захтевао је да се период цивилног служења војног рока продужи за најмање три месеца, поштре мере за признавање „уговора савести“ и појача надзор организација у којима регрути обављају своју дужност. Словенија је прва од бивших република СФРЈ која је признала право на приговор савести. С обзиром на приговор савести најдуже традицију имају Норвешка (1900), Велика Британија (1916), Данска (1917), Шведска (1922) и Холандија (1923).

У неким земљама нормативним актима није предвиђено постојање приговарача савести и свако одбијање служења војног рока представља кривично дело (Турска, Белорусија и Албанија). У Турској сви војноспособни младићи који наврше двадесет година треба да служе војни рок од петнаест месеци, док дипломирани студенти служе војни рок осам месеци. Мехмед Тархан је одбио војну обавезу позивајући се на приговор савести, након чега је ухапшен и послат у војни затвор у Сивасу где је био вређан и пребијан. Халил Савда, турски држављанин курдског порекла, након одслу-

жења затворске казне од 15 година због незаконитог политичког деловања био је пребачен у Жандармеријски гарнизон ради одслужења војног рока, а након позивања на приговор савести саслушан је на војном суду и притворен због непоштовања наређења.

У Грчкој је од 1998, предвиђено алтернативно служење војног рока без оружја у неборбеним војним јединицама у двоструко дужем трајању, али још увек нема заинтересованих регрута. Израел је омогућио приговор савести, али само из верских разлога. У вези с тим, нису узети у разматрање филозофски, морални или неки други разлози. Оваква нормативна регулатива има за последицу признавање приговора савести у малом броју случајева, док упорно инсистирање да се то право оствари из других разлога за последицу има слање приговарача савести на кратке затворске казне после одбијања сваког позива за одлазак на одслужење војног рока. Познат је случај Авив Селе, који се позвао на члан 36, израелског Закона о војсци, а своја убеђења објаснио је политичким разлозима, односно неслагањем са државном политиком према Палестини. Ухапшен је и послат у затвор на двадесет и један дан. Такође, случај Алекс Кона који је по девети пут упућен на казну затвора, као и Ури Натана који по трећи пут одлази на служење затворске казне због избегавања војне обавезе. У Финској, невладине организације воде кампању смањивања дужине војног рока у цивилној служби (цивилна служба је двоструко дужа од војне службе) приказујући да на тај начин има казнени карактер. Оне, такође, инсистирају на већој либерализацији цивилне службе у смислу другачијег третмана приговарача савести, јер су казне затвора неумерене у случају одбијања војне службе (Ерно Пенан је добио стотину осамдесет дана затвора, а познати хипхоп фински уметник Хенрик Росенберг из истог разлога добио је стотину деведесет и шест дана затворске казне).

Правни основ приговара савести у нашој земљи

Устав СРЈ у члану 137, предвиђао је могућност да се грађанима који због верских или других разлога не желе да испуне војну обавезу са оружјем, омогући „да војну обавезу у Војсци Југославије испуне без оружја или у цивилној служби у складу са савезним законом“. Закон о Војсци Југославије регулисао је служење војног рока без оружја или у цивилној служби, с тим што је такав начин служења војног рока трајао двоструко дуже (двадесет и четири месеца). Претпоследњим изменама овог закона служење војног рока са оружјем скраћено је на девет месеци, а служење војног рока без оружја, односно служење војног рока у цивилној служби на тринаест месеци, а последњим изменама – на шест, односно девет месеци. Уставна повеља

државне заједнице Србија и Црна Гора одредбом члана 58, предвиђала је служење војног рока у цивилној служби, односно да се регруту гарантује „право на приговор савести“.

Доношењем Уредбе о изменама Уредбе о вршењу војне обавезе (Службени лист Србије и Црне Горе, бр. 37/03), која се примењује од 15. октобра 2003, и Упутства о примени одредаба Уредбе о вршењу војне обавезе које се односе на служење војног рока у цивилној служби (примењује се од 4. новембра 2003) и одређивањем организација и установа у којима ће се служити војни рок у цивилној служби, испуњени су сви услови за остваривање права на „приговор савести“.

Уредба о вршењу војне обавезе и Упутство којим се регулише служење војног рока у цивилној служби предвиђају да се служење војног рока без оружја спроводи у јединицама и установама Војске и Министарства одбране које одреди начелник Генералштаба, а служење у цивилној служби остварује се у цивилним установама – здравственим организацијама, општеспасилачким организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида и друго.

Према одредби члана 10, став 2, Уредбе о вршењу војне обавезе, од 29. августа 2003 (Службени војни лист, бр. 31/03, од 3. новембра 2003. године), надлежни војни одсек дужан је да уз позив за регрутовање достави војном обвезнику и „обавештење о праву грађана на приговор савести и законским решењима за његово остваривање“. Служење војног рока у цивилној служби траје девет месеци (ранијом уредбом, тринаест месеци). Војник који служи војни рок у цивилној служби у погледу права и обавеза изједначен је са војником на служењу војног рока у Војсци. Регрут који жели да војну обавезу обави у цивилној служби подноси захтев надлежном војном одсеку осам дана о пријему позива за регрутацију, у којем наводи разлоге због којих жели да војни рок служи у цивилној служби, те на којим пословима и у којим цивилним организацијама жели да служи војни рок у складу са својим образовањем, склоностима и опредељењем.

Комисију која одлучује о захтеву за служење војног рока у цивилној служби чине – психолог, теолог, лекар и два представника војног одсека (правник и одбранолог). Изричито је прописано да комисија у свом саставу нема професионалног војника. При одлучивању о захтеву, комисија се може консултовати са представницима верских заједница и стручњацима ако су разлози верске природе.

Старешина организације или установе одређује лице које ће бити одговорно за праћење рада војника на цивилном служењу војног рока, а то лице дужно је да комисији надлежног војног одсека подноси извештај једном месечно о залагању војника у цивилној служби. С обзиром на војнике који служе војни рок у цивилној служби, Министарство одбране закључује уговор с поменутом организацијом којим се уређују међусобна права и обавезе.

Служење војног рока у цивилној служби састоји се у обављању друштвенокорисног рада у организацији или установи према општим актима и радном времену организације или установе (најновијом уредбом из 2007. године и у установама Министарства одбране). Упутством је посебно наглашено да се војнику „без његовог писменог пристанка не може наредити друштвенокористан рад, дужи од пуног радног времена, рад ноћу, нити обављање послова са повећаним ризиком“. Међутим, када природа делатности организације или установе захтева, директор може да обави прераспodelу радног времена, која се не сматра прековременим радом, с тим, што се војнику између два радна дана мора обезбедити одмор од најмање десет часова непрекидно.

Војнику на службењу војног рока у цивилној служби припада – војничка плата (као и за војнике у Војсци) и друге накнаде, осим права на накнаду трошкова за смештај и исхрану (што укључује и новчану накнаду за градски превоз). Такође, има право и на редовно и наградно одсуство, с тим што одобрење за ова одсуства даје директор организације или установе у којој служи војни рок. У погледу здравственог осигурања војник на службењу војног рока у цивилној служби има иста права као и војник у Војсци.

Војник на службењу војног рока у цивилној служби подлеже дисциплинској одговорности у складу са општим прописима којима је уређена дисциплинска одговорност запослених радника у организацији или установи у којој служи војни рок. Међутим, директор организације или установе не може војнику изрећи дисциплинску меру престанка обављања друштвенокорисног рада, сагласно одредби члана 27 б, Уредбе. Наиме, ако војник на службењу војног рока у цивилној служби „изврши радњу која је противна разлозима због којих је упућен у ту службу (туча, употреба хладног или ватреног оружја, насилничко понашање и слично)“ или не обавља радне дужности, решењем војног одсека прекида му се службење војног рока и упућује се на службење војног рока у војну јединицу или установу Војске или Министарства одбране у којој војни рок служи без оружја, при чему му се рачуна половина времена проведеног у цивилној служби.

Према одредби члана 27а, Уредбе, право на приговор савести, не могу остварити лица: која поседују дозволу за ношење или држање оружја, која су у последње три године правоснажно осуђивана за кривично дело или прекршај са елементима насиља, која су у последње три године поднела захтев за држање и ношење оружја, чланови ловачког и стрељачког друштва и лица која се баве продајом оружја и муниције. Осим поменутих лица овде спадају и лица која су запослена у војној индустрији или раде на истраживачким пројектима за потребе Војске. Међутим, та лица могу остварити право на службење војног рока без оружја. Нови Закон о Војсци Србије не третира проблематику службења војног рока у цивилној служби, јер се очеку-

је доношење посебног Закона о цивилној служби. Ова чињеница јесте још један доказ да је ово изузетно важна и осетљива област која заслужује посебну пажњу, разумевање и правно регулисање.

Деловање невладиних организација

Европски биро за приговор савести (*EBCO – European Bureau for Conscientious Objection*) основан је 1979. године ради координације и пружања подршке европским организацијама које се залажу за право приговора савести служењу војног рока, а организације из дванаест европских земаља његове су чланице. Оне верују да је право на одбијање обавезне војне службе једно од основних људских права које треба да буде саставни део како домаћих тако и међународних закона. Европски биро за приговор савести заступа став да приговор савести може произлазити из религиозних, филозофских или других убеђења, која се заснивају на постојаности и доследности тих убеђења, а не на њиховом пореклу. Он се залаже за признавање права на вршење алтернативне, цивилне службе без икакве казне у складу са условима и дужином такве службе и има консултативни статус у оквиру Савета Европе и Европског парламента.

У децембру 2002, Европски биро за приговор савести понудио је помоћ у успостављању јачих веза између кампања за приговор савести на Балкану. Путем ових активности појавила се могућност да се у Србији оснује прва организација која би се бавила искључиво питањем права приговарача савести. Тако је у јануару 2003, регистрована организација „*EBCO* Балкан“ ради заједничких активности са кампањама из региона, односно нова кампања за приговор савести у Србији. Током прве године рада (2003) у сарадњи са Студентском унијом Србије (СУС) спроведено је истраживање о томе колико студенти знају о приговору савести и о алтернативама служењу војног рока. На основу резултата истраживања организоване су конференције за штампу, трибине и гостовања на телевизијским станицама. Штампани су леци, брошуре, налепнице и мајице.

На платоу испред Филозофског факултета у Београду, 15. маја 2003, организовано је обележавање међународног Дана приговора савести. Акција је била усмерена ка давању доприноса кампањи за признање права на приговор савести у Србији и Црној Гори. На притисак јавности да се почну имплементирати одредбе из Уставне повеље о праву на приговор савести, дошло је до доношења одлуке Савета министара државне заједнице СЦГ да се формира посебна Комисија која би проучила модалитете цивилних служби у компаративном законодавству и израдила уредбу којом би се та материја регулисала у случају Србије и Црне Горе, а „*EBCO* Балкан“ преко представника

у Комисији, директно, учествовао је у изради овог документа. Уредбом је одвојена служба за служење војног рока без оружја од цивилне службе. Цивилна служба се обавља у цивилним установама, под надзором цивилних лица. Рад који се обавља у овим организацијама сматра се друштвенкорисним радом. Приговарач савести, за разлику од војника, остаје да служи у свом месту боравка и има осмочасовно радно време. Цивилна служба се обавља у здравственим организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида и свим другим организацијама, које су од општег интереса. У сарадњи са Европским покретом у Србији и Омладинским саветом Београда, 28. јула 2003, „EBCO Балкан“ отворио је прво саветовалиште за приговараче савести у просторијама Дома омладине Београд. Такође, основао је први *info-call* и документациони центар, који за циљ има да обезбеди праве и тачне информације везане за право на приговор савести и цивилну службу за све заинтересоване у Србији. Главни корисници информација су регрути и институције које примају приговараче савести на цивилну службу. Током 2004. године, седмично се јављало у просеку четрдесет и пет регрута за помоћ и пружање информација. Информације у документационом центру, које су доступне свим заинтересованим странама, састоје се од: компаративног законодавства (с другим земљама), резултата истраживања које су сакупљали од других, али и сами спроводили, случајева кршења права на приговор савести пре доношења уредбе и после ње.

У вези с тим, „EBCO Балкан“ спровео је низ акција које су за основни циљ имале информисање јавности о праву на приговор савести и цивилној служби. Дана 15. маја 2004, обележен је Светски дан приговарача савести у Нишу, Новом Саду и, наравно, у Београду на платоу испред Филозофског факултета. Акција је организована у сарадњи са активистима из Европског покрета у Србији и Омладинског савета Београда. Од првог до четвртог јула 2004, за време музичког фестивала EXIT у Новом Саду, организована је кампања „Демилитаризација EXIT-а“, у сарадњи са регионалном мрежом „Приговор за мир“. Четири дана је био постављен штанд на фестивалу на којем су волонтери делили промотивни материјал и пружали корисне информације великом броју заинтересованих. У организацији „EBCO Балкан“ и Омладинског савета Београда, 12. августа 2004. обележен је у Београду међународни Дан младих. Главне теме за обележавање тог дана у Србији биле су везане за мировна питања, односно на право на приговор савести. Затим, десетог децембра 2004, обележен је међународни Дан људских права, координираном уличном акцијом и прес конференцијама у шест већих градова у Србији.

Већ од октобра 1991, „Жене у црном“ изразиле су солидарност са побуњеницима против рата, свим мушкарцима који одбијају да иду на фронт, захтевајући амнестију за дезертере, као и прекид насилне мобилизације за рат. Крајем 1991, при организацији „Жене у црном“ делује мушка група за

подршку и заједно организују конкретне облике рада и помоћи, између осталог, пружање моралне, емотивне и политичке подршке дезертерима и приговарачима. Од 1996, „Жене у црном“ почињу да објављују часопис за антимилитаризам и приговор савести *ПРИГОВОР*. Исте године почиње редовно обележавање 15. маја – међународног Дана приговора савести и промовисање идеја на концертима, јавним просторима, музичким фестивалима. Активисти учествују на семинарима о приговору савести, како у Европи тако и у ваневропским земљама. Крајем 1999, почиње организованији рад мреже организација за приговор савести и у том смислу одржано је више скупова: у Студеници код Краљева (2000); на Вучју, Црна Гора (2000); на Сребрном језеру, источна Србија (2001). Поред тога, мрежа за приговор савести покренула је и већи број кампања: за признавање права на приговор савести, у више од двадесет градова Србије и Црне Горе (2000) и преко тридесет градова у Србији (2000–2001). Од децембра 2000. до маја 2001. трајало је прикупљање потписа за скраћење војног рока и признавање права на приговор савести. Едукативни рад на демилитаризацији свести и деконструкцији патријархата настављен је и током 2003, серијом радионица у разним деловима Србије, које су биле углавном намењене младима. У овом периоду одржан је у Београду од 29. до 31. марта 2002, феминистички и антимилитаристички скуп „Глобализујмо феминизам и антимилитаризам“ уз учешће активисткиња међународне мреже „Жене у црном“ из Италије.

Велики број људи који се баве одбраном наше земље, често себи постављају питање о негативним последицама деловања поменутих невладиних организација на борбену готовост јединица. Екстремнији често спомињу идеју законског регулисања укидања оних организација чијим поступањем се отежава функционисање система одбране. Да не би погрешили у коначном закључку најбоље је целокупну ствар сагледати из свих углова. Да ли су невладине организације присутне само у нашој земљи и својим деловањем намећу ставове људима чији је основни задатак да што боље припреме Војску Србије за њене три основне мисије, али и целокупну земљу за одбрану од евентуалног агресора? Невладине организације само обављају притисак на владе свих земаља које према њиховом мишљењу немају правилан однос према питањима која су у њиховом делокругу интересовања, у овом случају – приговору савести. Међународне организације *War Resisters International*, *Center for Conscience and War* као и *Quaker Council* свакодневно загорчавају живот многим одговорним руководиоцима у Пентагону, јер САД имају војну обавезу базирану на волонтерском регрутном систему где је приговор савести потпуно подређен војним властима (што није у складу са Резолуцијом комисије за људска права Уједињених нација 1998/77) и из разлога што је последњих година све већи број одбијених захтева приговарача савести. У том случају поједини амерички руководиоци, склони теорији завере, сматрали би да именоване невладине организације финансирају

руске, кинеске или иранске обавештајне службе како би што више ослабиле борбену готовост њихове војске. Невладине организације су ту да разним методама изврше притисак на Уједињене нације како би донеле адекватне резолуције из области које су подручје њиховог интересовања, а затим и на Министарства одбране што већег броја земаља ради имплементације донетих резолуција. Овакав облик интеракције невладиних организација и институција и владиних организација и институција, представља спровођење демократије у пракси.

Етички аспект служења војног рока у цивилној служби

Шта се може приговорити поменутиим невладиним организацијама ако је идеја и сврха њиховог постојања коректна. Огромна је разлика у томе што се онима који већ имају негативно мишљење према рату и оружаном борби помаже у остваривању њиховог права да не морају да се одуже отаџбини тако што ће се обучавати за нешто што иначе презиру, него развијање пацифистичких идеја и филозофије ненасилја која је усмерена према потенцијалним регрутима и њиховим родитељима. Прва се сматра изузетно хуманом и моралном активношћу, а ова друга јесте деструктивна и рушилачки настројена према држави. Танана је граница између ове две активности, али ипак јасно препознатљива. Оно што се још може приговорити активностима поменутих невладиних организација јесте то да нису осудили интересне приговараче савести (особе које немају приговор савести, али се тако изјашњавају да би остварили неке своје личне интересе), већ су будући регрути често њихове поруке схватили као препоруку да се може служити војни рок у цивилној служби, иако немају приговор савести. Како би се другачије могла тумачити кампања Студентске уније Србије под називом „Отаџбина те зове ... у цивилну службу“, када је јасно да „отаџбина нема намеру да наговара“ младе људе да цивилно служе војни рок, већ да искреним приговарачима савести „отаџбина жели да омогући“ остваривање њиховог загарантованог права приговора савести. У прилог овој тврдњи иде и истраживање које је спроведено путем интервјуа са приговарачима савести (детаљније – у наредном поглављу), које је показало да су огромна већина били интересни приговарачи који су се руководили неким другим личним разлозима. Трећа ствар која се може приговорити невладиним организацијама које се боре за остваривање права приговора савести јесте што они у својим кампањама стављају у исту равн војника на редовном служењу војног рока и војника на цивилном служењу војног рока. Изјаве неких активиста иду дотле да глорификују улогу приго-

варача савести у евентуалном будућем савременом рату који би водила наша војска. Они наглашавају да се потребе за хуманитарним радом у рату не смањују, већ напротив повећавају. На сцену ступају приговарачи савести, јер је добар део мушке популације већ одавно мобилисан. Активисти подсећају на последње догађаје НАТО бомбардовања наше земље када социјалне службе нису имале довољно људи који би, рецимо, помогли старима да оду до склоништа. Ипак, они заборављају да у те и сличне активности може да се укључи и женски део популације, али када је у питању учешће у борбеним дејствима, од чега зависи будућност отаџбине и исход рата, тада нам је потребан сваки обучен војник – у тим случајевима се не можемо ослонити на приговараче савести. Истина јесте да они имају иста права пред законом, али би требало да буде јасно да безбедност државе до завршетка професионализације Војске у много мањој мери зависи од војника на цивилном служењу војног рока, него на његовом редовном одслужењу. Сходно томе да ова разлика није минорна, требало би да буду и различити приступи државе према овим двама групама људи. Овакав став неће се свидети невладиним организацијама које подржавају право приговора савести, али у свим фирмама запослени имају иста права и једнаки су пред законом, ипак разлика у платама јесте 1:10. На тај начин јасно се ставља до знања који су то кључни људи у фирми од којих зависи њена будућност и развој.

Има ли шта да се приговори истинским приговарачима савести? Сваки разуман човек схватио би и оправдао њихова дубока убеђења и подржао их у њиховој борби да не учествују у било каквом облику насиља, па таман да од тога зависи опстанак њихове државе или народа. Има ли шта да се приговори интересним приговарачима савести? Докле год ми као држава стварамо што примамљивије услове за цивилно служење војног рока, све се мање њима може замерити, јер они су само људи са свим својим манама и слабостима руковођени утилитаристичким, хедонистичким и/или еудајмонистичким мотивима. Није то нешто чиме бисмо могли да се дичимо, али док не „дођу“ боља времена када ће основни мотиви људског поступања превасходно да буду мотивисани унапређењем заједничких услова људске егзистенције, мораћемо прагматичније да размишљамо и да престанемо да стварамо изузетно примамљиве услове цивилног служења војног рока у нади да их појединци неће злоупотребити. Истински приговарачи савести пријавиће се за цивилно служење војног рока независно у којим институцијама ће се оно реализовати и колико дуго ће оно трајати, док ће се вечити калкулатори живота – интересни приговарачи, у зависности од понуде опредељивати за оптималну варијанту која је уједно њима најкориснија или им доноси највише уживања, односно личне среће.

Интервју с приговарачима савести

Један број младих људи опредељује се за служење војног рока у цивилној служби, јер је то њихово легално право. Поставља се питање да ли је служење војног рока у цивилној служби и легитимно право, сходно томе што се већина њих опредељује за овај корак из разлога које законодавац није предвидео. Приговор савести требао би да буде једини разлог зашто би се неко определио за ову опцију, али се очигледно то дешава само у малом броју случајева. Интервју с приговарачима савести спроведен је у јулу и августу 2008. године на територији Београда. Његов задатак је био да се утврде стварни разлози јављања приговарача савести за служење војног рока у цивилној служби. Генерална хипотеза овог интервјуа била је да се мањи број регрута јавља на служење војног рока у цивилној служби на основу приговора савести, а да се већи број њих опредељује за овакав вид служења војног рока, из личних утилитаристичких разлога.

Интервју је обављен с четрдесет и осам војника који су, у то време, били у цивилној служби. У току интервјуа са војницима постављено је питање *„који су мотиви вашег јављања за служење војног рока у цивилној служби, да ли је то приговор савести или сте се руководили неким другим разлозима“*. Због изузетно осетљиве тематике истраживања и да би се дошло до што објективнијих резултата интервју је обављен анонимно, а пре отпочињања разговора сваком војнику објашњено је шта се подразумева под приговором савести. Одговори до којих се дошло током интервјуа су следећи: жеља да се задржи пронађени посао (37); могућност да се на овај начин не одсуствује од куће (29); неспособност да се прилагоде на војничке услове живота и рада (23); у цивилној служби се ради пет дана у недељи по осам сати дневно, док је на редовном одслужењу војног рока двадесет четворочасовно ангажовање (19); неспремност да се одрекну мајчине кухиње (11); нераспоређивање у резервни састав након одслужења цивилног војног рока (7); презире рат као начин решавања конфликта између људи (6); боји се рата (1). Ово су разлози који су били окидач за доношење такве одлуке. На основу онога што су изјавили приговарачи савести може се закључити да је огромна већина испитаника (41 испитаник од интервјуисаних 48) компаративном методом дошла до закључка да је далеко корисније и лакше одслужити дуг према држави преко цивилног служења војног рока, него редовног служења војног рока. Већина приговарача савести наводили су разлоге који се могу квалификовати као успели покушај обмане комисије за регрутацију. Убедљиво најзаступљенији одговор јесте *жеља да се задржи пронађени посао* који је истакло тридесет и седам испитаника од четрдесет и осам. У данашње време се до доброг посла тешко долази, и нарочито ако су то послови у добростојећим фирмама. Оправдан је страх да одласком на редовно служење војног рока нико неће моћи да гарантује да ће после његовог одслужења они моћи да наставе тамо где су

већ били запослени. У вези с тим, после истека осмочасовног радног времена у цивилној служби они се сналазе тако што, настављају да раде у својој фирми. Овакав облик рада представља велики напор за њих, али то сматрају нужним злом. Много је мањи напор за оне војнике на цивилном служењу војног рока који се због слабе контроле и либералног односа према њима само повремено појављују на свом радном месту. С етичког становишта жеља да се задржи пронађени посао једини је разлог за који се лажни приговарачи савести не могу у потпуности осудити. Тачно јесте да је професионалним војницима приоритет одбрана земље, али ти млади људи немају довољно изграђен став према тој проблематици, па им је лична егзистенција важнија од било каквог опстанка домовине. Сходно томе да испитаници и сами знају да је страх од губљења посла сигурно једини разлог због чега их околина неће осуђивати у њиховом избору, постоји сумња да су овај разлог сви искрено наводили. Учени проблем може се решити изгласавањем закона да запосленим војницима који су на редовном служењу војног рока послодавац обезбеди повратак на посао након одслужења војног рока.

Остали разлози које су испитници наводили у интервјуу искључиво су самозиве природе и они су за сваку осуду, не рачунајући на презир и страх од рата које су изнели искрени приговарачи савести, којих има само 15%, од укупног броја учесника интервјуа (седморица од њих четрдесет осам). Овај мали број искрених приговарача савести можда је руковођен Толстојевим учењем о апсолутном непротивљењу злу или им је водилца био роман Достојевског – *Браћа Карамазови*, у којем писац на питање „треба ли деловати насиљем или смиреном љубављу?“ преко старца Зосиме, недвосмислено одговара: „Одлучи се увек за смирену љубав. Ако се за њу једном за свагда будеш одлучио цео ћеш свет покорити. Смирена љубав је страховита моћ, највећа моћ и – нема јој равне“.⁵ Борислав Гроздић објашњава да „према хришћанском схватању зло се у суштини не може превладати на други начин и другим средствима него само добром, али се поставља питање да ли је хришћански у борби против зла примењивати и физичку силу. Квазихришћанско схватање о апсолутном непротивљењу злу силом подстакло је Ивана Иљина да на убедљив начин разобличи толстојевско филозофирање о ненасиљу, које је представљено као хришћанско и што је посебна несрећа, које је остварило тако велики утицај“.⁶ Значи уколико постоји истинско зло, а не неки привид зла; ако је то зло несумњиво учено; затим, ако су љубав и воља у души онога који се злу супротставља и, најзад, уколико је потребно његово практично спречавање, тада је не само допуштено, већ и неопходно спречавати зло физичким присиљавањем, односно праведном силом, свесно идући на опасност, патњу, смрт.⁷

⁵ Достојевски, Ф.: *Браћа Карамазови*, Рад, Београд, 1975.

⁶ Гроздић, Б.: *Православље и рат*, НИЦ Војска, Београд, 2001, стр. 50.

⁷ Иљин, И.: *О супротстављању злу силом*, НИЦ Војска, Београд, 2001, стр. 59.

Неспремност да се прилагоде на војничке услове живота и рада (23 испитаника) и неспремност да се одрекну мајчине кухиње (11 испитаника) јасно говоре о некој врсти отпора према променама у њиховом животу. Иако класична академска интелигенција подразумева: увиђање односа између ствари и појава; апстрактно мишљење; брзо и квалитетно учење; она подразумева и способност сналажења у новонасталим ситуацијама. Код наведене категорије испитаника постоји отпор према изазову оличеном у стављању на пробу своје способности сналажења у новонасталој ситуацији. Међутим, нису на прави начин васпитавани о животу који је пред њима и који је пун динамике, неизвесности и промена, што за последицу има њихову неспремност да се стављају у разне ситуације у којима ће бити изложени многобројним динамичним променама са којима би се сусретали током служења војног рока. Цивилно служење јесте једна промена у њиховом животу, али ни приближна као што је то служење војног рока са оружјем. Пре неколико десетина година ни једна девојка није себи постављала питање да ли треба да се озбиљно забавља са младићем који још увек није служио војску. То је била прва права селекција на оне који су после војске сазрели да се полако уводе у живот пун обавеза, искушења и испита трпељивости и на оне младиће који из неких разлога узалуд очекују да добију позив за регрутацију како би се укључили у нормална друштвена збивања као и њихови вршњаци. Тада се регрутна комисија није убеђивала да их не позову у војску већ су и волове нудили само да би им синови и унуци постали као и други. Остаје жал за тим временима када се испраћај у војску изједначавао са свадбом, али је најжалије да ни ти младићи ни њихове породице нису свесне чињенице о тој великој позитивној промени које млади људи за тих неколико месеци доживе након одслуженог класичног војничког рока. Главне карактеристике одраслог човека јесу одговорност, трпељивост и објективно расуђивање стварности. Зар се ове прве две особине могу игде боље изградити него што је то војничка средина. Зато није редак случај да су многе породице управо захвалне војсци јер не могу да препознају свог сина након завршеног служења војног рока. Тај велики напредак у сазревању у осетљивој фази едултације тешко може да се оствари под мајчиним двадесет четворочасовним угађањем као и у току цивилног служења војног рока.

Сходно томе да је лични пример основ за успостављање многих релација и односа у друштву, са којим правом можемо у потпуности осуђивати ове момке када смо свесни чињенице да се један број синова професионалних војних лица и цивилних лица на служби у Војсци, о наговору или прећутној сагласности својих родитеља, опредељује за овакав избор. Очевици смо рушења Сократове тезе да човек који зна шта је праведно, направиће правилан избор у моралној дилеми, јер је он све врлине сводио на појмовно знање сврхе моралног деловања. Ако „ови родитељи“ за водиљу имају Кан-

тов први категорички императив у којем они поступају по максими за коју у исто време желе да постане један општи закон, ко ће онда бити гарант мира и безбедности наше земље, док не заживи професионализација Војске, ако они желе да њиховим стопама крену сви остали родитељи и њихови синови. Сигуран сам да су они свесни да њихове одлуке нису моралне, али се ипак опредељују за такав корак. Поставља се питање зашто је то тако? Један од кључних разлога је тај да када попусти аутономно деловање морала не би требало да закаже хетерономно. У нашем случају не само да је заказала осуда јавног мњења већ је наишла на дубоки зид ћутања и прећутне сагласности.

Поред регрута који су свесни чињенице да њихово поступање није морално јер су се пријавили за служење војног рока у цивилној служби на основу приговора савести који код њих и не постоји, присутни су и они војници који су мотивисани истим разлозима за доношење такве одлуке, али нису свесни чињенице да њихова одлука није морална. Јасно нам је да је код прве групе младића у већој или мањој мери присутна грижа савести због таквог поступања, али се са разлогом поставља питање да ли је то случај и са другом групом војника, када је и сам Хегел сматрао „да модерна признатост права на савест значи признатост форме савести, тј. права човека да се у сваком деловању позива на своја унутрашња знања и уверења“.⁸ Ако су њихова знања и уверења таква да себе не виде као корисног члана друштва када је у питању безбедност и одбрана земље, онда је савим логично да неће осећати грижу савести када буду свесно обмањивали чланове регрутне комисије, изузев у оном сегменту што су уопште користили лаж и полуистине да би остварили неке своје циљеве. О овом питању могу доста да ураде, али не и у потпуности како би заобишли савест због употребе лажи, тиме што могу себи да кажу да нису информисани о томе шта се подразумева под приговором савести или да се правдају пред собом због чињенице да је истина да они нису прави приговарачи савести, али је држава највише крива јер нема разумевања према њима и што се није потрудила да им преко средстава јавног информисања и путем система образовања пошаље јасне сигнале шта очекује од младих људи. Најуспелији покушај обмане савести јесте када ти младићи себе уверавају да је држава највећи кривац јер је касно почела са реформом Војске и споро је спроводи (у вези с тим, они сматрају да их држава ставља у незгодну ситуацију да обмањују регрутну комисију). С обзиром на њихова знања и уверења треба доста тога ставити на душу самој држави и њеној целокупној организацији о едукацији младих и њиховој улози у систему безбедности земље, а много мање треба замерити њима самима.

⁸ Перовић, М. А.: *Увод у етику*, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003, стр. 41.

Према Перовићу, савест представља „унутрашњи моменат моралног карактера“, а Дела апостолска говоре да је то „унутрашње душевно сведочанство о самопросуђивању или самопрекору за властите поступке“. Сенека наводи да је то „судилиште у човеку на коме човек сам просуђује властита дела“ или према Канту „практични ум који у сваком случају остваривања неког моралног закона изриче закључак као пресуду или ослобађање“. Према Хегелу то је „апсолутна извесност о себи самоме у себи“; према Иљину, „Божја сила која се разоткрива у нама као наша властита најдубља суштина“ или како каже Петровић, „свест о моралној свести“ или „воља за савршеним, осећање одговорности, унутрашње самоослобађање, извор праведности и снага која подстиче човека да се понаша објективно“ како заступа Иљин. Да би савест могла да остварује своју подстицајну и усмеравајућу улогу код човековог понашања, неопходно је и да његова знања и уверења буду на висини задатка. У том случају дешава се да дужност престаје да буде терет, а дисциплина настаје сама по себи. Тада човекова водилца престаје да буде најпријатније, најкорисније и најсврхисходније, док се у први план истиче морално савршенство.

Невоља је у томе што је савремени човек научио да се „критички односи“ према светој, ирационалној дубини савести, да се ограђује од њеног гласа и иронично подсмева савесним људима. Међу интелигенцијом влада неизречено, али прећутно уверење: „паметан“ човек заправо и не зна шта би са савешћу, да он има много важнијих ствари и мора да се прилагоди сложеним законима друштва, привреде и политике, како би научио да ове законе комбинује у своју сопствену корист и на томе заснује свој просперитет.⁹ Када говорим о савременом младом човеку чија су знања и уверења на висини задатка, који је свестан да и од њега „отаџбина“ очекује да даје свој позитиван допринос њеној безбедности – ово је незаобилазно питање које не може да се игнорише. Оно преставља реалност о којој не треба да се „бакћу“ само професионали војници, већ треба да прожима све пунолетне мушкарце који су свесни чињенице да се не може ставити знак једнакости између војника на редовном служењу војног рока и цивилном служењу. Да ли се то овај „савремени“ млади човек прилагођава сложеним законима друштва, привреде и политике, комбинујући их у своју сопствену корист, при чему се подсмева савесним људима који се опредељују за класично служење војног рока, а зналачки ограђује од сопствене (свете ирационалне) савести? Да ли они верују да је савест само за сентименталне, глупе и људе неприлагођене стварном животу? Према Ивану Иљину „ако такав човек једном – ни сам не знајући одакле то долази и зашто му се подаје – почиње да се узбуђује због којекаквих унутрашњих прекора који се могу претворити у праву грижу (можда то само живци почињу да дрмају?!), јер ипак све те

⁹ Иљин, И.: *Пут духовне обнове*, Логос-Ант, Београд, 1998, стр. 64.

гриже и муке су знак да тај раскошни свепредвидљиви ум, који се дотле интересовао само за сврсисходност, има своју границу, да се и његова жива душа не исцрпљује ни тим умом, ни његовом самодовољношћу.¹⁰ За такве људе било би најбоље када би могли да нађу начин да привремено или трајно искључе савест у својој свести и подсвести. Они су свесни чињенице да када савест не би постојала код људи – завладао би кошмар. Да ли је онда у погледу опстанка људског рода ризично развијати успешне технике заобилажења савести, ако се зна да не постоји људско биће на овој планети које барем једном у животу није урадило нешто што је испровоцирало његову/њену савест да се пробуди и почне у почетку ненаметљиво да опомиње, а затим све интензивније. Још увек није пронађен начин да се успешно може контролисати савест, јер би у том случају то био убедљиво најпродаванији производ чије би се откриће могло мерити са проналаском атомске бомбе, којој су се пред крај Другог светског рата многи радовали, а данас би се свако здраворазумско људско биће тога одрекло. Иљин сматра да је „савест потребна сваком човеку и не само у великим, преломним тренуцима његовог живота, већ и у свакодневним и уобичајеним односима, а оно што није окрзнуто њеним зраком – не само да је лоше у смислу духовне вредности, већ је са животног аспекта трошно, непостојано и у највишем степену изложено распаду како у личном, тако и у друштвеном животу“.¹¹

Закључак

С разлогом можемо поставити питање, има ли решења овом проблему ако смо свесни чињенице о његовим несагледивим негативним последицама. За већину болести постоји лек, само је питање хоће ли лекар да препише терапију и да ли ће се она редовно примењивати. Једно од могућих решења јесте да цивилна служба траје двоструко дуже од редовног војног рока; усаглашавање законских прописа којима би се регулисало да војник на редовном одслужењу војног рока не може да изгуби посао, ако се пре регрутације налазио у радном односу у приватном или друштвеном сектору; преиспитивање институција и установа у којима се може цивилно служити војни рок јер су многе од њих изузетно примамљиве за регруте (библиотеке, факултети, ЕПС, ПТТ, спортски савези...), сходно томе један део војника након истека уговорене обавезе засновао је стални радни однос у тим институцијама. Затим, да се забрани регрутној комисији за цивилно служење војног рока да узима у обзир жеље регрута, већ да их распоређује према

¹⁰ Иљин, И.: *Пут духовне обнове*, Логос-Ант, Београд, 1998, стр. 65.

¹¹ Исто.

случајном избору; да се формира јавни списак особа које ургирају за своје штићенике о питању цивилног служења војног рока и да Министарство одбране формира посебну комисију која би најмање једанпут месечно контролисала извршавање радне обавезе регрута, ради утврђивања евентуалних неправилности и њиховог неоправданог одсуствовања, односно раскидање уговора с поменутом институцијом. Затим, увести да се прва половина војног рока у цивилној служби мора служити у јединицама ВС, које би уједно представљале радну јединицу у тој касарни и замењивале војнике у пословима око чишћења круга, заједничких просторија и осталих физичких активности; повести свеобухватну кампању којом би се подржало цивилно служење војног рока само за оне регруте који истински имају приговор савести, а оштро би се осуђивале лажне изјаве будућих регрута који не презају да машинацијама и злоупотребама закона дођу до коначног циља због ситних себичних интереса.

Услови за стављање на списак установа у којима се може служити војни рок у цивилној служби су следећи: да је та институција на буџету државе и да је склопила уговор с Министарством одбране. Из тог разлога реално је очекивати да ће наступити интензивно лобирање за проширивање списка тих институција, јер би ретко ко пропустио лепу прилику да дође до најјефтиније радне снаге на тржишту и при том да савесно извршава своје радне обавезе и на тај начин да „одужи дуг према отаџбини“. У противном, на предлог надлежног руководиоца био би прекинут такав уговор, недисциплиновани појединци морали би да наставе служење војног рока у јединицама ВС, и умањен за половину времена проведеног у цивилној служби. Постојање законских прописа о цивилној служби један је од услова за придруживање Европској унији. Такође, у Закону о војсци (1993) било је регулисано служење војног рока без оружја као и служење војног рока у цивилној служби. Сходно томе, ако хитно не применимо неке од наведених предлога ситуација ће сваким даном постајати све алармантнија.

За време служења војног рока у цивилној служби, војник се обучава према програму за обучавање грађана за одбрану земље. Програм и план обучавања грађана за одбрану земље утврђује Министарство одбране, а организује се и спроводи у трајању од четрнаест радних дана. Ова активност у пракси још увек није заживела на прави начин. Од предвиђених активности једино се реализује обука у гашењу пожара и то не са свим војницима на служењу војног рока у цивилној служби.

Неке позитивне мере већ су предузете – служење цивилне службе у склопу Министарства одбране (од 2007), у вези с тим, на Војној академији има регрута који су од велике користи код обављања многих физичких активности али је њихово ангажовање још неопходније широм јединица Војске Србије. Од 2008, регрутна комисија тражи запосленим регрутима који су написали молбу за служење војног рока у цивилној служби и потврду фир-

ме којим се замрзава њихов радни однос. Примећено је да су поједини регрути који су били у радном односу у институцијама које имају уговор са Министарством одбране о цивилном служењу, након подношења молбе за цивилно служење у својој фирми наставили да раде са непромењеним статусом. Претходним прописима, до трећег месеца војног рока могло је да се искористи право на приговор савести, док је сада то рок од осам дана од пријема позива. У вези с тим, институције које потпишу уговор са Министарством одбране о цивилном служењу војног рока, новчане принадлежности за сваког регрута надокнадиће Министарство. Ово су значајне, али недовољно интензивне промене које нам говоре да ниво одлучности да се реши актуелни проблем још увек није достигао критичну масу. Предузимањем ефикасних мера, уједно, спречило би се незадовољство које осећају регрути на редовном одслужењу војног рока. Она је мање усмерена према регрутима на цивилном служењу војног рока, а много више према систему који им дозвољава не само да бирају где ће да раде четрдесет часова седмично са слободним викендима, него им омогућава да се осећају корисним члановима друштва.

Литература

1. Гроздић, Б.: *Православље и рат*, НИЦ Војска, Београд, 2001.
2. Димитријевић, В., Пауновић, М.: *Људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.
3. Достојевски, Ф.: *Браћа Карамазови*, Рад, Београд, 1975.
4. Иљин, И.: *О супротстављању злу силом*, НИЦ Војска, Београд, 2001.
5. Иљин, И.: *Пут духовне обнове*, Логос-Ант, Београд, 1998.
6. Јончић, В.: „Приговор савести на обавезно служење војног рока у СЦГ“, *Војно дело*, бр. 1, Београд, 2004.
7. Перовић, М. А.: *Увод у етику*, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.
8. Соули, С.: *Грчка митологија*, Тоубис, Атики, 1995.